

sor hiúsítja meg, az eszmei csomósodást pedig az antológiát feszítő belső el-
lentmondásosság. (Béládi például Németh fénykorának tartja a *Tanút*, Sze-
gedy-Maszák pedig hanyatlásnak. A szerzők egy része a maga szaktudomá-
nyát kéri számon az írón, mások viszont jól tudják, hogy történetkutatás,
ideológiateremtés és politizálás is voltaképp írói gondolkodás.) Mégis hasznos
volt a megjelentetése: nemcsak azért, mert a pálya fontos tájairól sok újat
tudott mondani, hanem az okból is, hogy megerősítette az igényt egy Né-
meth-monográfia elkészítésére, vagy legalábbis egy — a kritikai irodalom ja-
vát egybegyűjtő — emlékkönyv kiadására. (*Magvető.*)

GREZSA FERENC

Könyv a transzilvanizmus történetéről

POMOGÁTS BÉLA: A TRANSZILVANIZMUS
AZ ERDÉLYI HELIKON IDEOLÓGIÁJA

Senkit se tévesszen meg a cím: sokkal többről szól a könyv. Aki elolvassa,
az a két háború közötti Erdély irodalomtörténetének egy részével, eszmék és
viták alakulásával, a kisebbségi élet küzdelmeivel ismerkedhet meg. Pedig a
cím szerinti szűkebb téma se lett volna kevés. Azt sem lett volna könnyű
megírni: mára sem lett — az eltelt idő ellenére sem — történetivé. Erdélyben
újra feléledtek-folytatódtak régi viták: új ellentétek vették fel a régiek ál-
arcát, és ez mindenképpen zavarja az értékelést. Ilyen helyzetben különösen
szükség van higgadságra, történeti és tárgyilagos tárgyalásra, s főleg minél
több anyag bemutatására. Talán hasznosabb ilyenkor az anyag összegyűjtése,
rendezése, mint az értékelés. Az olvasót vezesse az elért anyag inkább, mint
a mi elképzeléseink. Pomogáts Béla pedig ebben a szellemben írta meg
könyvét.

A cím ideológiát említ, de a könyv a transzilvanizmus egészének össze-
foglalt történetét nyújtja. Módszere az, hogy idézi a híveit: hogyan értették
a transzilvanizmusukat, idézi az ellenfeleket: mit vetettek a Helikon íróinak
szemére, idézi a vitákat: hova jutottak érveikkel, akik azokban részt vettek.
Értékel is a szerző, de mégis leginkább azzal segíti az olvasót, ahogyan az
anyagot kiválogatta, ahogyan a régieket szólani engedi. Egész könyvével pedig
arra törekszik Pomogáts Béla, hogy a történetből azt értsük meg, ami (szerin-
tem is) a legfontosabb volt, amiből legjobban lehet megérteni, mi volt a tran-
szilvanizmus jelentősége. Úgy vélem, igazságos kép alakulhat ki az olvasóban,
amikor a transzilvanizmus értekeit érti meg. Mert a szerző úgy hozza közel
hozzánk a transzilvanizmust, hogy sem a tévedéseket, sem a gyengeségeket,
sem az akkori elfogultságokat nem akarja rejteni vagy mentegeni.

Fontos az is, hogy nem elégszik meg a szűkebb — eszmei és elvi, eszté-
tikai és kritikai — anyag bemutatásával. Hanem megismertet azokkal a körü-
lményekkel is, amelyekben a transzilvanizmus létrejött és hatott. Így eléggé
általános képet alkothatunk magunknak ahhoz, hogy jól tudjunk megérteni
és helyesen értékelhessünk. Annál is inkább, mert a transzilvanizmus az erdély-

lyi magyaroknak a magyarságukért vívott küzdelmét igyekezett szervezni és legalább segíteni. Mint ilyen, kisebbségi ideológia volt. A nemzeti jellegű ideológiák között már ekként is különleges hely illeti meg a történelemben.

Erdekessége volt az is, hogy nem politikai szervezet által hatott, hanem szándéka szerint is jórészt irodalom által. Szervező munkát is ebben az irányban bontakoztattak ki hívei. Pomogáts Béla ezt is követi a könyvben és nemcsak azzal, hogy az irodalomra vonatkozó elvekről és nézetekről tájékoztat és ezeket megidézi. Hanem azzal is, hogy — jó érzéssel — valamit a Helikon kör irodalmi műveiből is bemutat. Verseket idéz, néhányat; ez az a mód, ahogy egész műveket tud bevenni könyvébe. A jó, az árnyalt kép kialakításához segíti a hatalmas anyag összefogásának módja is. Rendezési elvét a transzilvanizmus története adja — és ez egyben a higgadt bemutatás legjobb módszere is. Eszerint követi a szerző a transzilvanizmus alakulását: az előzményektől a második világháborúig.

Az anyag gazdagsága és a tárgyalási mód elősegíti és valójában szinte igényli azt a továbbgondolást, ami az igazi megértés legjobb útja. Feltételezem, hogy ez a továbbgondolás a szerzőnek is igénye. Legfontosabb pedig a transzilvanizmus összértékelésének továbbgondolása. Úgy érzem, semmivel sem lehetne a szerző munkáját jobban megtisztelni, mint éppen ezzel.

Pomogáts Béla röviden bemutatja, hogy milyen erdélyi decentralizálási törekvések léteztek az irodalom és a sajtó világában a századforduló idején. Igaza van abban, hogy ezek valamennyire kiindulópontot nyújtottak az imperiumváltozás után. Fontosabbnak tartom azonban a változást: azt, hogy az erdélyi magyarság új helyzetben találta magát és a saját erejéből kellett mindent megteremtsen, ami nemzeti létéhez, ami fennmaradásához szükséges volt. A Pomogáts által kiválasztott anyag jól mutatja, mennyire ez volt a tudatos cselekvés alapja. Mindenesetre elsőnek Kós Károly kiáltó szavában ez fogalmazódott meg. És Kós egész későbbi szervező munkájának — mint egész életének is — ez volt az értelme. A könyvből világossá válik, hogy a transzilvanizmus ennek a feladatnak a vállalásából született, de az is, hogy ezt a vállalást hívei legjobb tudás szerint teljesítették, egészében véve sikerrel. Mert új helyzetnek megfelelően fogalmazott eszmerendek artak adni a magyarságnak és összefogni igyekeztek az erre irányuló munkálkodást. Amit csíráltak, annak így nemzeti célja és nemzeti értéke volt. Ugyancsak fontos a helyes értékeléshez az, amit Pomogáts kiemelve ismertet: a transzilvanizmus a nemzeti törekvést határozottan összekötötte a demokratizmussal, és eszerint tette igényné az Erdélyben élő nemzetiségek együttműködését is.

A szerzőnek azt a megállapítását, hogy a transzilvanizmusban volt mítosz is meg utópia is, lehet ténymegállapításnak is, értékelésnek is venni. Az utópia fogalmának használata azonban, úgy vélem, indokolatlan. Mert ilyesmit az erdélyiek nem dolgoztak volt ki. Illúziók és az azoknak megfelelő célok önmagukban nem utópiák. Hogy viszont eszmerendjünkben volt mítosz is, az kétségkívül igaz. Megróni ezért őket azonban csak akkor lehetne, ha nem volna ilyesmi minden nemzeti eszmerendszerben, ha volna olyan ideológia, amely mentes volna minden mitikus elemtől. Ha pedig így van, akkor az értékelésben arra kell figyelni, hogy milyen volt ez a mítosz (vagy mitikus elem).

Pomogáts könyvéből világosan kiderül, hogy a mitikus elem is a demokratizmusukkal fonódott össze. Ha szépítették a múltat, akkor azzal, hogy az erdélyi népek közötti barátságot többnek mutatták, mint amilyen az a történelemírás szerint valóban lehetett. A transzilvanizmus ellenfeleinek egyik

érve az volt, hogy a többi erdélyi nép nem válaszolt hasonló szellemben a barátsági ajánlatra. Vajon ez a tény a transzilvanizmus ellen szólna? Lehetek ebben illúzióik, igényük és törekvésük akkor is igaz és nemes törekvés volt, és talán a legjobb is egyben. Különösképpen, ha arra gondolunk, hogy mítosz sokféle van és sokféleképpen lehet azokat felhasználni. Nemcsak úgy lehet a múltból mítoszt formálni, hogy az a demokratizmus és a népek közötti együttműködést igényelje és szolgálja. Hanem úgy is, mint teszik például az elsőbbséget hirdetőik. Ezeket nem arra szokták használni, hogy más népekkel való békességet hirdessenek, hanem az elnyomást és a jogoktól való megfosztást támasztják velük alá. Mi voltunk itt előbb, mindenki más csak megtört jövővény lehet, másoknak nincs okuk jogot követelni. A demokratizmus-hoz hozzátartozik a többség elve, de vele jár a kisebbség jogainak elismerése is. Aki a többség tényére hivatkozik és a demokratizmus nevében teszi, az el kellene ismerje a kisebbség jogait. Az ósiségre hivatkozást nem fenyegeti ez a „veszély”.

A Transzilvanizmus bemutatásával és értékelésével kapcsolatban fontos megemlíteni azt, ahogy Pomogáts elénk tárja a vitákat. Ahogy a Helikon és a Korunk közötti ellentét történetével foglalkozik. Mert anélkül fogja mindent árnyaltan össze, hogy a két fél között igazságot akarna osztani. Szerintem éppen ez az igazságos. Mert mind a két félnek megvolt a maga igaza: vitáikban, küzdelmeikben igazságok álltak egymással szemben. Gazdagabb az emberi világ, semhogy azt egyetlen igazságba lehessen szorítani: nem kizárják, hanem gyakran kiegészítik egymást az igazságok. Ebben az esetben is ez volt a helyzet.

Örülök a könyvnek és dicsérem azt egészében, de ez nem jelenti, hogy ne lennének kifogásaim. Kettőt tartok közülük fontosabbnak. A szerző könyvében foglalkozik mind az osztály- mind pedig a politikai összefüggésekkel. Ez helyes és jó, de úgy érzem, néhol az egyszerűsítés hibájába esik, néhol meg olyasmire alkalmazza ebbéli észrevételeit, amire azok nem igazán érvényesek vagy jellemzőek. Az, ahogyan Pomogáts a Magyar Pártot értékeli, mindenesetre legalábbis túlzó (és félrevezető) egyszerűsítés. Abban igaza van, hogy ezt a pártot az arisztokraták vették birtokukba, és hogy konzervatív politikát csináltak. De ennyit nem elég mondani. A Magyar Párt politikája nemcsak ezért volt káros a magyar kisebbség számára. És nem is abban volt az, hogy vezetői nagybirtokosi érdekeikre figyeltek. Hanem azért volt káros, mert tevékenységük az uralkodó román pártokkal való parlamenti paktálásokban merült ki valójában. Saját személyes politikai szerepük volt fontos: erre használták a pártot. A nemzetiség ügyeiben pedig alig tettek valamit — legfeljebb amennyi a választási és parlamenti beszédekben elért. Bármit is hirdettek volna, valójában az elnyomó román politikát szolgálták ki.

Másik észrevételem arra vonatkozik, hogy a szerző a marosvécsi írói kört, a Helikon körét koalíciónak mondja. Ez politikai és politikára vonatkozóan helyes kifejezés, tehát csak a transzilvanizmus kifejezetten politikai összefüggéseiben lehet a használata jogos. De nem lehet általános jelző, nem terjeszthető ki az irodalompolitikára sem és a transzilvanizmusnak mint ideológiának a jellemzésére sem. Mert végül is a transzilvanizmus egy nemzetiséget akart összefogni, egy nemzetiség egysége megteremtésének volt — ha lehet mondani — eszköze. Egy nemzet egysége azonban nem koalíció, és ehhez hasonlóan egy nemzetiség összefogása sem az. A koalíciók csak ezen belül — és a politikai csoportosulások között — léteznek. Ami az irodalompolitikát

illeti: sokféle irányzat elfogadása megintcsak nem koalíció, hanem az irodalmi élethez tartozik és demokratizmusának felel meg.

Hogy keveredett az irodalompolitika és a tulajdonképpeni politika, az nem ok arra, hogy az értékelésben összekeverjük őket. Hanem inkább az árnyalt megkülönböztetést igényli. Tudom, ha mindezzel foglalkozik a szerző, akkor megnő a könyv terjedelme. Esetleg meg is bomlott volna annak aránya. Az egyszerűsítéseket azonban így inkább el lehetett volna kerülni. (*Akadémiai.*)

TORDAI ZÁDOR

Kővágó László: A magyar kommunisták és a nemzetiségi kérdés

Az Osztrák—Magyar Manarchia fél évszázados történetével foglalkozó kiadványok bőségesen elemzik a monarchia mindkét felének gazdasági, társadalmi, politikai és kulturális viszonyait, de különösen a magyar történetírásra jellemző, hogy a nemzetiségi kérdéstről milyen kevés *időtálló* mű jelent meg. Ami az első világháború utáni időszakot illeti, a Horthy-korszak történetírása bővelkedik ugyan résztanulmányokban, de olyan — főleg marxista munkákat, amelyek azt vizsgálnák, hogy a monarchia romjain létrejött úgynevezett utódállamokban — és Magyarországon — miképpen alakult a nemzetiségek helyzete és milyen elvi politikát folytattak ezekről a kérdésekről a közép-kelet-európai régióban működő kommunista pártok, alig találhatunk. Főleg olyan tanulmányok hiányoznak, amelyek a komparasztika módszerét alkalmazva vették volna szemügyre a Versailles környéki békék utáni korszakot, vizsgálva e régióban a nemzetiségi kérdés vonatkozásában is a második világháborúhoz vezető utat.

Amikor a kezünkbe vettük Kővágó László könyvét és a címre tekintünk, abban reménykedtünk, hogy ez a mű lényeges hozzájárulást kíván adni az említett hézagpótló munkálatokhoz. Sajnálatosnak kell azonban tartanunk, hogy Kővágó könyvének címe bizonyos félreértésre ad okot. Ugyanis „A magyar kommunisták és a nemzetiségi kérdés” cím alatt az olvasó a magyar kommunisták körét nem csupán a trianoni Magyarországra korlátozva képzelel. A szerző ugyanis figyelmen kívül hagyja vizsgálódásai során az erdélyi, a felvidéki, általában az utódállamok területein működő magyar kommunisták (köztük olyan neves személyiségek, mint Balogh Edgár, Bányai László, Fábry Zoltán, Gaál Gábor, Ilku Pál, Józsa Béla, Kovács Endre és mások) állásfoglalásait, és általában a nemzetiségi kérdéstről szóló csehszlovákiai, romániai, jugoszláviai magyar nyelvű kommunista irodalmat.

Kővágó László monografikus igényű munkáját még így is jelentős vállalkozásnak kell tartanunk, amely — a maga önként vállalt korlátai ellenére is — hézagpótló jelentőségű, és olyan reményeket ébreszthet az olvasóban, hogy a szerző a jövőben képes lesz a fenti igény kielégítésére is.

Könyve első részében a szerző a pártalakítás és a Tanácsköztársaság időszakát vizsgálja. Bemutatja a Kárpát-medence nemzetiségi viszonyainak alakulását az első világháborúig, továbbá a Károlyi-korszak és a Tanácsköztársas-